

**BERDJ AȘGIAN, ARHITECTURA BISERICESCĂ
ARMEANĂ ȘI UNELE CORELAȚII CU CEA
ROMÂNEASCĂ, BUCUREȘTI, EDITURA ARARAT,
2000, 96 P. (TEXT, ILUSTRAȚII, BIBLIOGRAFIE).**

EDUARD SETNIC

Membru titular al Academiei Științe Medicale din România, profesor doctor Berdj Așgian s-a încumetat a scrie o lucrare de cu totul altă factură decât profesiunea sa. Prin demersul său, autorul scoate în evidență particularitățile arhitecturii armenice din spațiul original și corespondențele în arhitectura românească. Din punct de vedere cronologic investigația începe cu cele mai vechi perioade ale arhitecturii armenice (cap. 2 - *Perioadele precreștină și creștină a arhitecturii religioase armenice*, p. 10 – 13), sfârșind cu veacurile XVIII- XIX (cap. 12 - *Armenii și Românii de-a lungul Evului Mediu și a Evului Modern*, p. 61- 67). Accentul este pus pe elementele constructive și decorative ale edificiilor eclesiastice , specifice acestui popor care se regăsesc și în Țările Române sau Europa Occidentală (cap. 3 – *Rolul și importanța pandantivului și similitudinea acestui element de construcție armenesc cu cel din bisericile înălțate în Țările Române*, p. 13 –23 ; cap. 4 – *Ornamentații bisericesti specifice : torsadele cu răsucire la distanțe egale și cele cu răsucire continuă*, p. 23-31; cap. 5- *Construcțiile de tip " bazilical cruciform " , cele cu " format trilobat " și tipul " cu cruce greacă înscrisă " , p. 31- 32; cap.6 – Relația dintre particularitățile construcțiilor religioase armenesti, ale celor gotice și ale celor din Țările Române*, p. 32-34; cap. 7 – *Influențe armenesti în ornamentația bisericilor " Curtea de Argeș " și " Trei Ierarhi " , p. 34-38; cap. 8 – Caracterul nerepetat, element specific ornamentației bisericesti armenice*, p. 38- 46; cap. 9 – *Decorarea bisericilor armenesti și a celor din Țările Române cu Fecioara Maria avându-l pe pruncul Iisus în brațe*, p. 46- 53; cap.10 – *Hacikarurile, monumente ornamentale specifice armenesti*, p. 53-57; cap. 11- *Construcțiile bisericesti armenice dispuse în locuri retrase, cu ziduri de apărare sau cioplite în stâncă. Complexul de la Geghard*, p. 57- 61). Cartea beneficiază de un Cuvânt înainte

semnat de Arhimandrit Dr. Zareh Baronian, Vicarul Episcopiei Armene București, (p. 7-9), o introducere (cap.1, p. 9-10), glosar de termeni specifici (cap. 13 – *Glosar de arhitectură bisericească*, p. 71- 74), *Adnotări* (cap.14, p. 75-93) precum și de o relativ bogată *Bibliografie* (cap 15., p. 93-94).

Autorii subliniază consecvent ideea că arhitectura armeană a deținut primatul asupra unor inovații tehnice constructive sau, cel puțin a descoperit aceste tehnici, independent, în același timp cu alte spații de referință (p.14 : “*Cert este însă faptul că în Armenia pandantivele au fost utilizate foarte de timpuriu iar arhitecții armeni le-au construit din piatră*.”; p. 33 : “... ,se pare că, < bolțile pe cruci de ogive >, omniprezente în construcțiile gotice, constituie o inovație concepută și de arhitecții armeni, mai înainte cu câteva secole decât constructorii din Europa Occidentală.”; *ibidem* : “*Arcurile ogivale constituie elemente constructive care – de asemenea – pot fi constatate în bisericile armenesti din Antichitate și din Evul Mediu timpuriu, atât la nivelul ferestrelor cât și la nivelul intrărilor.*.”; *ibidem* : *Rozetele nu constituie nici ele elemente decorative proprii artei gotice, ele putând fi văzute pe numeroase biserici și pe multe hacikaruri din Armenia, construite cu mult înaintea secolului al XII – lea.*.”

Coroborând aceste observații cu datele furnizate de construcțiile ecclesiastice din Țările Române, Berj Așgian ajunge la concluzia (mai bine zis subliniază o dată în plus) că arhitectura armeană a avut o influență considerabilă, dacă nu chiar întâietatea, asupra evoluției arhitecturii din Moldova și Țara Românească cel puțin până la un anumit moment, din păcate insuficient precizat și argumentat. Astfel, autorul precizează că **pandantivul, pilonii și arcadele de susținere, turla circulară** precum și “*dispoziția generală a planului cruciform*” (s.a.) se regăsesc “*într-o izbitoare asemănare la bisericile construite în principatele române*” (p. 14). De asemenea, “*similitudini între construcțiile religioase din Țările Române și cele din Armenia se referă ... și la elementele decorative ale acestora*” (p. 23), exemplificându-se cu brăurile “*în torsadă*” (p. 23-24), arcaturile semicirculare oarbe ale fațadelor (p. 34-37), decorația sculptată, ca în cazul Trei Ierarhilor din Iași (p. 37 – 38), dar și prin motivul Fecioarei Maria cu pruncul, inspirat din “*grupurile statuare în bazorelief și altorelief având- fapt deosebit de important – aceeași localizare !*” și care “*prezintă o imagine foarte asemănătoare celor existente în bisericile moldave !*” (p. 45). Având în vedere “*numeroasele similitudini și corelații dintre arta constructivă și decorativă a lăcașurilor creștine de cult din Țările Române și cele din Armenia, ar reieși că la înălțarea bisericilor românești au lucrat și meșteri armeni, autorul subliniind posibilitatea ca însuși legendarul meșter Manole să fi fost armean*” (p. 53).

După reliefarea ideilor principale ale lucrării se impun câteva modeste precizări. În primul rând, cartea nu are un pronunțat caracter original, rezultat din cercetări proprii ale reputatului specialist a lumii medicale din România, exceptând

vizita oficială pe care autorul a " *efectuat-o în Armenia în anul 1983* ", când a " *avut atunci și cinstea de a fi primit în audiență de Sanctitatea Sa Patriarhul Suprem Vasken I (fig. 18, fig. 19) , ocazie cu care mi-a dăruit – împreună cu binecuvântările sale, cu fotografia și cu autograful său- un album (fig. 20) din care am folosit multe din imaginile pe care le prezint în această carte !* " (p.14) (sic !). Faptul este sesizabil chiar la o privire sumară asupra textului, în care autorul nu face altceva decât să însumeze opiniile unor prestigioși specialiști ai istoriei românilor asupra corelațiilor existente între arhitectura medievală bisericească din voievodatele Moldovei și Țării Românești și edificiile ecclesiastice ale Armeniei . Astfel în întregul ei, lucrarea se spijină pe concluziile unor cercetători ca N. Iorga, Gh. Balș , Curinschi – Vorona, Gr. Tocilescu, Gr. Ionescu, V. Drăguț, R. Teodorescu, C. Moisescu ș.a. preluate selectiv și folosite în contextul dorit de autor. Ceea ce ni se pare incorect este că Berdj Așgian nu face și trimiterile de rigoare, strict necesare unei lucrări de calitate , chiar dacă sunt vizate categorii mai largi de cititori. Totuși autorul încearcă folosirea unui oarecare aparat critic, făcând relativ frecvente trimiteri către acesta. Cu mici excepții, aici se dau o serie de comentarii la idei întâlnite în text și nu la contribuțiile celor care au enunțat anterior diferite concluzii, majoritatea acestor concluzii fiind bine cunoscute în lumea științifică din România. Altfel, fapt îmbucurător, autorul citează o bibliografie suficient de consistentă, de dată recentă, care însă , în opinia noastră, nu se regăsește, prin mențiuni, și în conținutul lucrării . Tot ca un aspect pozitiv trebuie semnalat faptul că autorul trimite către o serie întreagă de ilustrații care ajută cititorul în înțelegerea corectă a unor termeni de strictă specialitate la care adaug un foarte util dicționar de termeni tehnici (p.70-73).

Ultima parte a lucrării este consacrată, ca în aproape toate lucrările despre armeni, conviețuirii româno-armene, momentului așezării acestora în Moldova (p.61-63), Transilvania (p. 64- 66) și Țara Românească (p. 66 –69), izvoarele utilizate pentru reconstituirea cadrului istoric fiind bine cunoscutele scrieri ale lui Nicolae Iorga și ale istoriografiei anterioare anilor 50 ai veacului XX.

În concluzie, considerăm că această lucrare poate fi integrată categoriei lucrărilor de popularizare, putând fi utilizată, având în vedere rezervele menționate, de către categorii largi de cititori dornici de cunoașterea unor amănunte care privesc istoria românilor și armenilor.